

Heidi Troi & Renate Felderer

Brix

I chëifer
dla scorza

Ti dezijion
conta!

N viac interatif tres
l'ann dl chëifer dla
scorza.

Percie pa chësc pitl liber?

L bosch ie l organ tres chël che nosta sozietà tira l fla. Si cundizions ti n va a duta la persones. Dal 2021 incà iel tler che i bòsc de nosc raions ie amalei: i custons da bosch de pëces ie te truepa lueges rosc y grijes – pervia dla forzes dla natura à l chëifer dla scorza de bona puscibleies de se multipliché. I danns ie da udëi dloncora.

Nëus che lauron tl ciamp dl'economia di bòsc ulessan ti fé cunëscer ai mutons y ala mutans danter 9 y 12 ani la cunsequënzes negatives de gran fazion che l cumpurtamënt perdrët naturel de n pitl abitant dl bosch – l chëifer dla scorza – possa avëi sun la zivilisazion y l ntëurvia dla persona.

La natura ie tresora sometuda a mudazions. Nce l'atività ora de misura dl chëifer dla scorza ie na stazion de n cërtil naturel che vën for inò a se l dé ntan l passé di dejeneies y di seculi.

Tres l ejëmpl de Borix ulessans ve mustré coche l cërtil dla natura se porta pro. Tl medemo tëmp ulessans che ti cialessais plu avisa ala fazion che la gran defujion dl chëifer dla scorza à per nëus y per la natura.

Ma sën lascëve savëi bel cun Borix!

De gran vënc, l pëis dla nëif, l mudamënt climatic: chisc ie stac i trëi elemënc che ti à pità al chëifer dla scorza la cundizions ideéles aocioche l pudësse se spander ora tan dassënn.

Dal 2021 incà cëla i bòsc da pëces tl Südtirol te gran pertes ora rosc y po grijes. Feter 10.000 hectars de bosch – belau l 3 percënt dla spersa da bosch – ie tucà.

La cunseguënzes reverda duta la persones: i patrons di bòsc à danns economics ajache l leniam revinà vel de manco sun l marcià. I muessa urganisé che l leniam vënie trapinà ora dl bosch – per chësc giapi almanco n sustëni finanziel tla forma de cuntribuc da pert dla Provinzia.

Per la jënt sciche nëus uel i bòsc amalei dè manco raions de regenerazion ma nce n pericol canche i bòsc de defendura ie tucheì. I bòsc de defendura forma n rëm naturel che straverda nëus persones, nosta cëses, stredes, linies dla ferata y d'otra infrastructures dala forzes dla natura. Sce i lëns ne tèn cun si ravises nia su i ronesc muessa la persones fé su costruzions de defendura – che muessa uni paiedes cun la chëutes dla populazion.

L chëifer dla scorza se magia inant

2018 - Vaia

L chëifer dla scorza atachea i lëns che ie sturcei pervia dl gran vënt Vaia.

2019 - nëif

Pervia dla gran neveres restel tl bosch na gran cuantità de lëns atachei dal chëifer dla scorza.

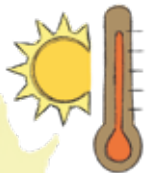
2020 - plueia

L chëifer dla scorza se multiplichea zënza che n se ntënd.

2021 - surëdl

Cun l bel tēmp peiel l jol nibles de chëifri che ova sëuravivù l inviern y i ataca nce i lëns sani che ie mo mpe.

2022 - instà bon ciaut y da puecia plueia

Chëstes ie la miëura cundizions per l chëifer dla scorza.

2023 - bon viac

L chëifer dla scorza se multiplichea inant...

10.000 ha

chël uel dì l 2,95 % dla spersa da bosch ie tucheda dal chëifer dla scorza, chël curespuend a 7.000 ciamps dal palé.

23.000

patrons de bosch che à abù dann.

5 millions de m³

de leniam danejà tres l chëifer dla scorza. Per l mené demez iel de bujën de 1,5 millions de camions. Chël curespuend a na lingia de camions dal Prëner a Roma.

120 millions de euro

per cuntribuc à la Provincia paia ora ti ultimi 6 ani per sustenì i patrons di bòsc.

Tlo fi dài bẽn
sot fi
Südfirol

Borix

**Ti dezijion
conta!**
N viac interatif
tres l'ann
dl chëifer dla scorza

**l chëifer
dla scorza**

Heidi Troi & Renate Felderer

Dumanda da rì

Cie fej pa n chëifer tipograf
d'inviern?

Resposta:
L tiej duc i libri che l à
stampà d'instà.

Oila tu!

Ce bel che te liejes chësc! Ajache ie é de bujën d'aiut. L ie mi prim ann da chëifer chersciù ora y muesse tò n valguna dezijions. Me judësses'a?

Ma dan che te splieghe dut miec ulëssi n iede me prejenté. Ie é truep inuemes. "Ips typographus" – nsci me tlamen tl mond dla scienza mpede chëifer dla scorza o chëifer dala scorza o magiascorza o chëifer di pëces o nchinamei gran chëifer di pëces da ot dënz, o arlogn, coche n me dij per badiot. Ie rate che la cossa plu scëmpla ie sce te me tlames Borix.

Da n valgun ani vëniel rujenà truep de mé te nosta provinzia y sëura si cunfins ora.

Truepa jënt ie dla minonga che feje dann y che son de gauja che i bòsc tlo da nëus ne cëla iust nia ora tan bieì. Ma perdrët feji mé l lëur che l'oma natura me à nciarià de fé y njinië ca dut acioche i lëns amalei posse se desfë.

Pu bën bën. Muesse bën dé pro che é n pue' perdù la misura. Ciuldì che chësc ie sën nsci mparerës ntan l viac che fajeron sën deberieda.

N valguna persones dij nce che son n artist ajache feje labirinc de marueia sota la scorza di lëns ulache sté.

Iust pervia de chisc ei ënghe giapà mi inuem "tipograf" ajache i tuniei che feji sota la scorza cëla ora sciche n liber daviert.

Sën ei propi l bunder. Cie sons'a per té?

Mët na crëusc pra cie che te rates che sibe drët sun la plata che vën. Tì Borix.

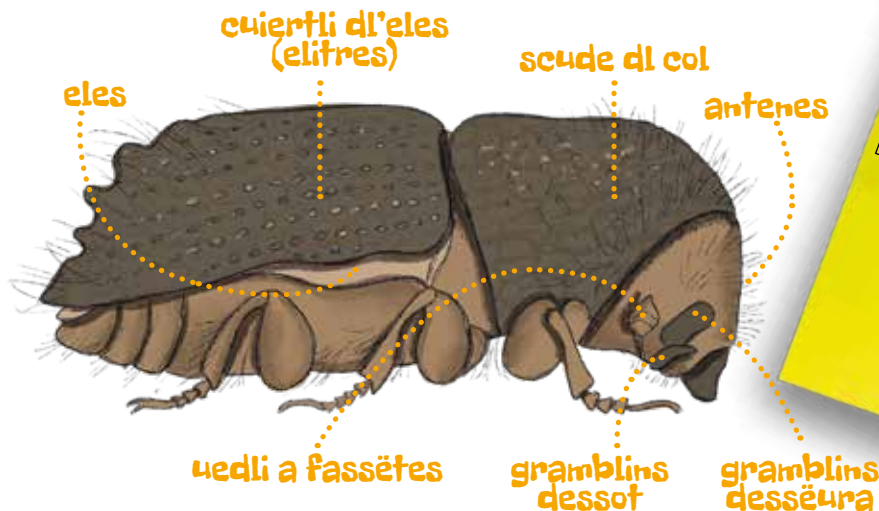
Y nsci cēli ora ...

le son n pitl sbriga. Son mé da 4 a 6 mm lonch.

Coche duc i insec ei sies giames. Canche son chersciù ora ei eles cueciun-rosses y n corp ros-fosch. Canche fove mo pitl fovi de n culëur ghielic. Mi corp ie oval y à la forma de n zelinder. Da lassù ju ne posses nia udēi mi cē ajache l ie curì da mi scude dl col. Mi fruent ie da pēil y sce te me cēles da na pert ite posses recunēscer bēn mi uedli a fassētes. I ie fosc y à la forma de renions. Bel daujin, dancà, ie mi sensēures, l'antenes. Mi bocia ie fata da doi gramblins dessëura y doi gramblins dessot cun chēi che son bon de ciauniē bēn la fibres dl lēn. Pona ei mo doi pēr d'eles: l'eles dessëura, nce tlamedes "elitres", che ie grosses y dures y che prutejea l'eles dessot, che ie scialdi fines y che fossa scenó dassēnn manacedes de unì ferides. L' eles dessot adrovi per julé.

A mi me sà che son n blot. A ti no?

Cherta d'identità

Inuem: chëifer dla scorza, nce dit l "magiascorza"

Tlassa: insec

Orden: chëifri

Familia: chëifri dla scorza

Sort: Ips typographus

Defujon: Europa, Asia

Ambient de vita: bòsc da pēces blóc o bòsc da pēces mescedei

Lunghëza dl corp: 4-6 mm

Cumpurtamēnt soziel y de meja: l viv te colonies

Reproduzion: la baibles depositea si ueves sota la scorza dl lēn tl strat de lat

Rujenēde te tlas y dezidēde ciunes dl'afermazions che ie drētes. De plu afermazions ie drētes. La soluzion ie a plata 6.

I chëifri dla scorza ie:

- ☐ insec che fej dann
- ☐ respunsabli che l leniam mort vënie desfat
- ☐ ciuciasanch riei y tichenëusc
- ☐ te pericol de muri ora
- ☐ scialdi muelesc per cie che reverda si alimentazion
- ☐ mé residënc tl Südtirol

! Savëi da chëifri maladëc

Canche la **temperatura dedora** arjonj n 16,5° C jola i chëifri dla scorza ora. Sce l tēmp ie siēut vëniel a se l dé joi de massa cun nibles ntieres de chëifri.

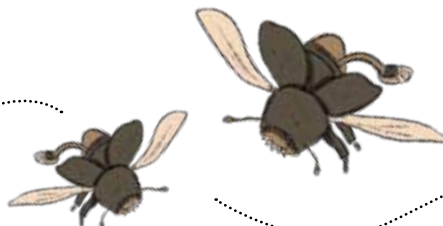
Chëstes ie la drëta respostes de plata 5
I chëifri dla scorza ie:

- ☒ insec che fej dann
- ☒ responsabli che l leniam mort vënie desfat
- ☐ ciuciasanch riei y tichenëusc
- ☐ te pericul de muri ora
- ☒ scialdi muelesc per cie che reverda si alimentazion
- ☐ mé residënc tl Südtirol

Mez auril: le vënie dut busient

L ie mez auril. Dut l inviern sons sta star dal frëit ma sēn vëniel l'ansciuda y l'aria ie ciauda. Da n valgun dis sēnti na tel cërta ueia y oradechël ei fam. Purtruep ie l lēn sota la scorza ulache ie y i autri magiascorza on passà l inviern bele bendebo magià ora. Tlo ne giapons – no ie y no la familia che ie aré n di – mo assé da magè.

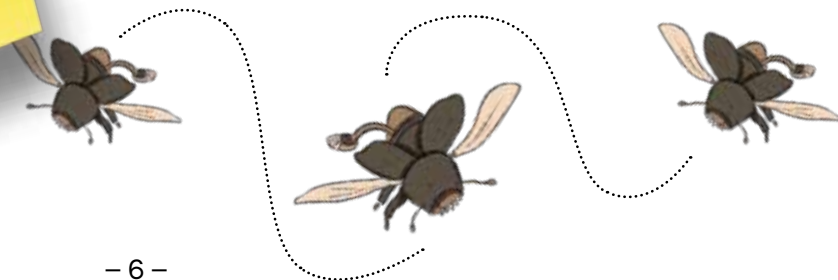
Dal'autra pert iel sfadiëus y periculëus crì n lēn nuef.

Hm... Cie te n dijes'a tu? Dëssi pa pië l jol y me n jì?
O dëssi pa sté tlo? Judeme a tò na dezijon.

>> **Dijes'a che dësse pië via? Po liej inant a plata 8.**

>> **les'a dla minonga che l sibe massa periculëus y che dassësse plutosc sté te chësc lēn?
Po liej inant a plata 12.**

Chësc tēmp dala marueia

Te vënies da plata 28 y ies dla minonga che l sibe n malan per nēus chëifri dla scorza sce l vën ora de nia n drë frëit abenëura da d'autonn o tert da d'ansciuda ajache iló ne à nosta prutezion contra la dlacedes nia mo arjont si cunzentrazion plu auta y perchël ne sons nia stravardei assé dal frëit?

Chësc ie drët.

Sce l se porta pro bele scialdi abenëura d'autonn n gran ferdon ne ie la cunzentrazion de zucher te nosc corp mo nia drë auta. Perchël ne sons nia prutejei assé dal frëit. L medemo suzed sce l vën mo n drë frëit tert da d'ansciuda via. Te ntëndes'a de zeche? Nosc bënsté depënd dassënn dal tēmp. L ne daussa nia unì n gran frëit massa abenëura da d'autonn y nianca massa tert da d'ansciuda, y ènghe sce l pluev suvènz d'instà ne me n stei nia bën. Perchël me vën l **mudamënt climatic** iust adrèt. L porta pro al fat che d'inviern iel for plu suvènz puech frëit y che i temporai estrems avanea. Pertes ntieres de bòsc vën batudes ju dal vënt y masses de nëif fej sturcé i lēns pervia dl pëis. Chësc uel dì... cundizions da paravis per mé y per i mēmbri de mi spezia.

Mbën. Dumanda da pest ...

Ciuna ie pa la gauja che l chëifer dla scorza se à tan spandù ora tl Südtirol?

>> **I pecalēns ie morc ora y davia che on perdù n nemich mpurtant ons pudù nes multipliché. Sce te rates che chësta risposta ie drëta, liej inant a plata 29.**

>> **Dan n valgun ani à tempioc estrems y neveres gaujà de drë danns ti bòsc. Na segra per nēus chëifri dla scorza. Sce te pēnses che chësta risposta ie drëta, po liej inant a plata 19.**

Te vënies da plata 8 y te es fëut la dezjion che dësse me furé ite tl ciuch de n lēn de rëur?

Ba! Ai lēns de rëur ne ndé nēt nia. Nzaul messeral bën mo vester n ejempler dl lēn che é l plu gën. Va a plata 8 y liej mo n iede l test. Iló ei cuntà ce sortes de lēns che é gën.

Savëi da chëifri maladëc

L mudamënt climatic ie n pruzes a tēmp lonch pra chël che l clima sun nosta tiera se muda tl tēmp de truep ani. Te chësc cuntest se muda ènghe la temperatura de mesaria de nosta atmosfera. Tl presēt se auza la temperatura for inant. Y nsci vëniel for plu ciaut.

Savëi da chëifri maladëc

Cie ie pa na **termica**? La termica ie n vënt che se auza dal bas al'auta. L'aria ciauda ie plu lesiera y va suvier. Sustenii da chësta termiches jola i alianc, ma nce i uciei les nuza y danz ënghe nosc chëifri dla scorza.

Dumanda da chëifri maladëc

L plu gën vën i chëifri dla scorza ora de si coes n i dis siëuc y nia da vënt. Te toma pa ite ciuldi che chësc ie nsci?

L viac scumëncia

Te vënies da plata 6 y te es mpensà che pië l jol l pudëssa vester na **bona idea**?

Le me lasce purté alauta tl aier cun mi cumpanies y me lasce nané dal'aria. Tan dalonc che jole depënd da mi resses d'energia y da tan dalonc che ie l proscimo lën che va bën per mé. Suvënz joli n cënt nchin cincënt metri dan che me fore ite te n auter lën. Ma ie posse nce julé de plu chilometri sce ne me giate degun lën adatà per mé. L plu gën ei lëns amalei o morc ju ajache chëi ne se pera tan che nia.

Ma ocio: plu lonc che jole y manco pusciblteies de sëuraviver che é. Oradechël iel nce l pericul che ruve massa dalonc dai autri magiascorza y chël ne buta propi nët nia. Ajache nëus chëifri dla scorza son gën ncantëur te de gran grupes. Dl prim me lasci purté dala **termiches**. Permò canche sënte l tof de n lën che me plej joli nstës ativamënter. Chësc ie scialdi sfadiëus per mé y va mé bel plan – ntëur n 100 metri te n minut. Ntan che julandrei mé nsci dan mé via lasci lauré mi antenes. Cun chëstes possi sentì i tofs che n lën stressà dà ju. Per ejëmpl, ajache l ie sta giut alalongia n tëmپ drët sut o ajache l lën ie unì danejà da n tëmپ grove. Iusta n tel lën me chiri. L plu gën ei i pëces. Sce la muessa vester toli nce n zirm...

Ah! Tlo ie pu zeche! Sëntes'a nce tu?

L tofa da ...

>>... n pëc danejà. Sce te rates che muesse jì lessù, liej inant a plata 16.

>> ... n bel pëc san. Sce te rates che muesse jì iló, liej inant a plata 21.

>> ... n rëur. I rëures ie scialdi bie. Sce te rates che muesse me lascé ju sun chël, liej inant a plata 7.

L pëc

L 60 percënt di lëns te nosta provinzia ie pëces. I possa unì nchin 600 ani vedli, ma la majera pert vëni bele taiei scialdi dant.

I pëces vën plu o manco n 30 metri auc. I à la ravises “plates”. Chël uel di che les se spand ora plutosc orizzontalmënter tl fonz dl bosch y ne se fora nia scialdi sot tla tieria. Te **tëmps siëuc** devënta chësc n problem per l lën.

La scorza ie rossa-cuecenina y la à sgrofies fines. Canche l pëc flurësc sofla l vënt l stuep dla flëures sun l pëc daujin. Dai popui se formel putes de n 15 cm da scaies o ondles. Sota la ondles iel la sumënza dl pëc. Canche chësta toma a mespies possel se svilupé de pitli lëns nueves.

la scaies o ondles

i popui

l'odla

la putes

Savëi da chëifri maladëc

Possa pa i lëns se senti stressei?

Sci, chël po' suzeder. Fases longes de **tëmp sut** stressea i lëns. L medemo suzed canche i vën danejei pervia de turbes y neveres.

Te chisc caji mandi ora sustanzas da tof (feromons) che tira adalerch i chëifri dla scorza.

Te vënies da plata 16
y te pënses che do
chësc rie lëur dëssi
me peté ju y paussé n
iede?

Ce da stufé. Prëibel sauta mo
n iede a plata 16. A mi me sal
bel sce l ie n pue' de not!

Menadrë no n instà da plueia!

Te vënies da plata 23. Diji pa drët? Te val pa nce a ti tan sun i
nierves sce l pluev tresora d'instà?

**Nëus chëifri dla scorza ne ti mpudon nia ai
insteies da plueia.**

Una na rejon ie chësta: i lëns che on l plu gën, i pëces, giapa ega
assé y tan de sustanzes de nurimënt che i ie stersc y sani. Perchël
possi se paré bën da nëus. Sce te ues savëi coche i lëns l fej, liej inant
a plata 21.

L'autra rejon ie che ne pudon nia se n julé ora. Te lecordes'a ciuldì?

Te pënses che ne pudon nia pië l jol pervia dl bur' tëm, ajache...

>> ... l nes mancia l polesc per tenì n'ombrela?

Po liej inant a plata 24.

>> ... on de bujën de n tëm ciaut y

siëut per julé? Po liej inant a plata 22.

Massa chëifri dla scorza tl lën

Te vënies da plata 25 o da plata 23 y pënses che ie y mi baibles dassessan mo n iede fé na queda de fions?

Te es rejon. La majera pert di caji l fajons. Nëus lascion l sistem de queda y nes chiron ora na luegia nueva tl lën ulache fajon mo n iede ueves y trajon inò su nosc descendënc.

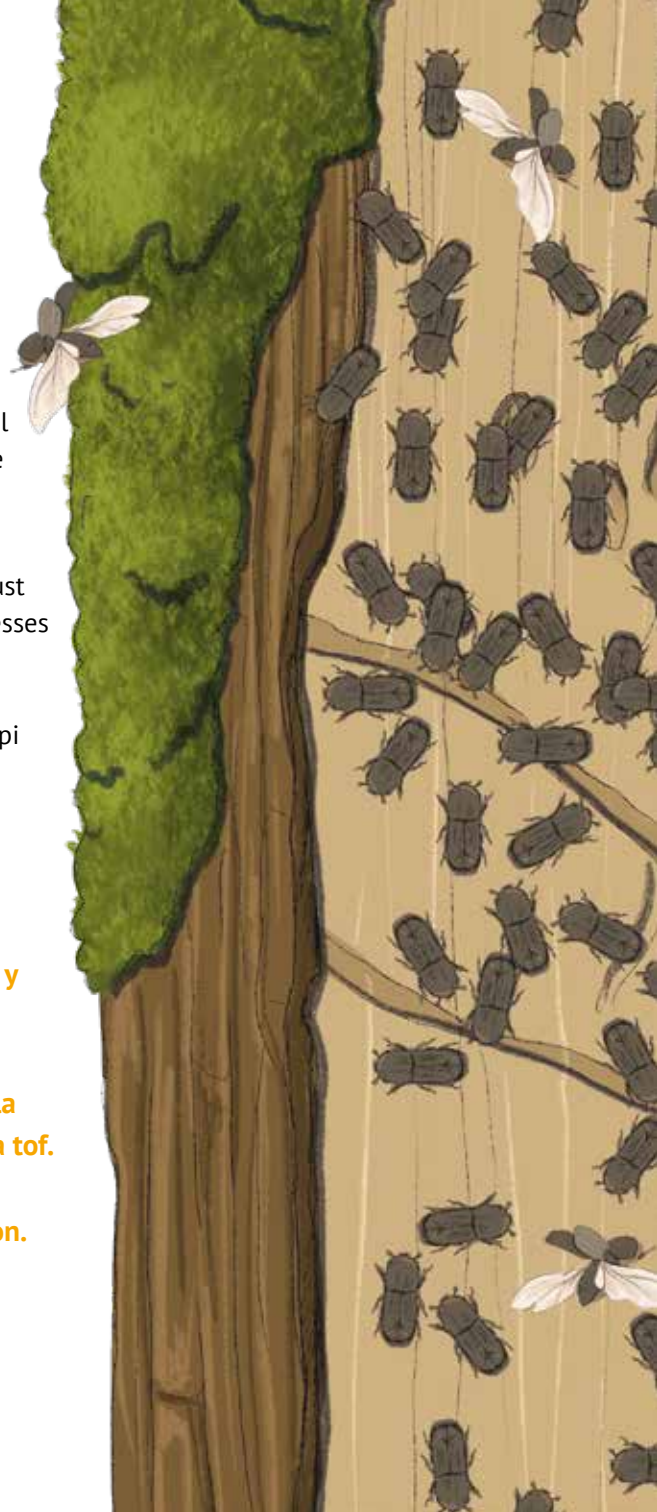
Ma danz à nosc truep fredesc y nosta truepa surans ënghe iust nridlà nosc lën cun larves y n valgues de chëstes ie bele nstësses diventedes chëifri y giapa iust pitli.

Bel plan vëniel strënt y da sté ert te chësc lën. Nëus son propi de massa.

Cie dassons'a fé?

Pënses'a che...

- >>... **dassessan cumbater danter nëus? L plu sterch vënc y possa resté y chi che à perdù dëssa ji a se crì n auter post? Po liej inant a plata 15.**
- >> ... **dassessan bel scëmpl scumencé a puzé? I chëifri dla scorza comunichea pu zënza ënghe tres sustanzes da tof. Po liej inant a plata 23.**
- >> ... **dassessan marciadé? Deberieda giapons na soluzion. Po liej inant a plata 22.**

**Te vënies da plata 6
y pënses che dësse
resté tl lën ulache ei
passà l d'inviern?**

Chësta ne ie nia na bona
dezijion. L lën ie bele plën
de portesc y sce sté tlo ne
giapì nia plu da magë. Va mo
n iede a plata 6 y tol n'otra
dezijion.

**I pecalën da trëi
sgrinfles**

Mi nemics

Te vënies da plata 20 y es tëtut la dezijion che l ie plu segur
resté ti portesc? Chësc smazamënt ie ncherscëul, no pa?

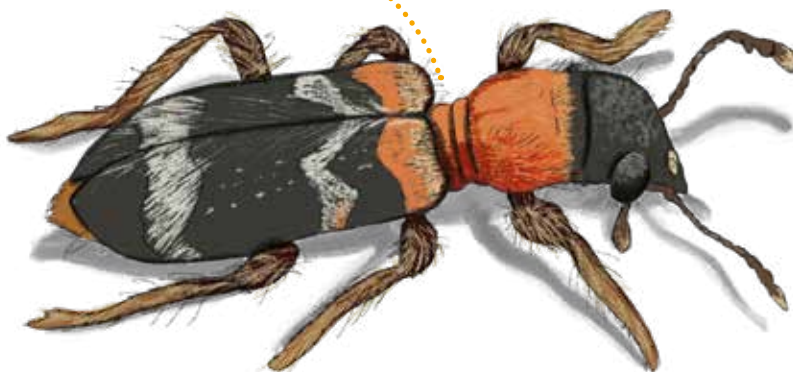
Te es rejon. Ajache chësc smazamënt vën da un de mi nemics:
l pecalën da trëi sgrinfles. L pëca ora dala scorza dl lën chëifri sciche
ie, ma nce larves, popes y chëifri jëuni. Sce fosse jit ora da mi busc de
fureda fossa chëla stata mi fin.

Ma dlongia l pecalën ei nce truep d'autri nemics.

L chëifer da furmia dà propi scialdi tl uedl y ie mo n tant pericolëus.
L chëifer da furmia chersciù ora fej butin de chëifri dla scorza sun la
scorza di lëns, ntan che si larves se maia la cueda di chëifri dla scorza
sota la scorza.

Ma po iel mo belau 70 d'otra sortes de chëifri ladrons, 150 sortes
de bespies y 30 sortes de mosces che nes uel fé la festa. Milbes ciucia
ora nosc ueves, nosta larves y nosta popes y nce fonc y virus possa
nes mazé.

**I chëifer da
furmia**

Y ala fin iel ënghe mo ch'l vester da doi giames. Sci, ie rejone propi dla persona. La vën cun sìes a motor y pacheri y taia i lëns te chëi che s'la lascion jì bona y chël mé ajache la ie dla minonga che nëus magiascorza desdrujon l bosch.

le vive bën na vita periculëusa, no pa?

Ma jon sën inò de reviers da mi familia.

Es'a liet avisa y ses'a coche la vita de n chëifer dla scorza scumëncia?

Pënses'a che...

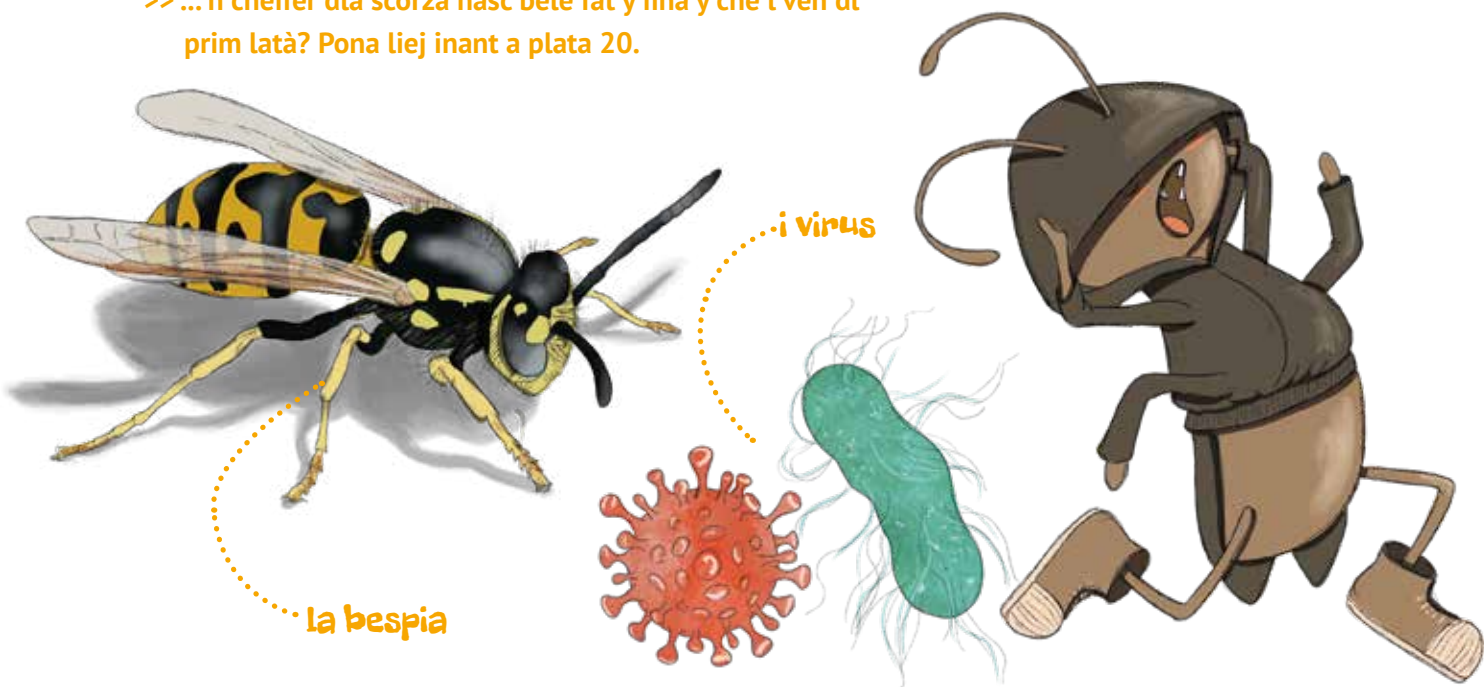
>> ... la vita de n chëifer dla scorza scumëncia da n uef?

Pona liej inant a plata 24.

>> ... n chëifer dla scorza nasc bele fat y finà y che l vën dl prim latà? Pona liej inant a plata 20.

**Te vënies da plata 28
y rates che la
populazion de chëifri
da furnia avanea
dassënn sce l ie n
frëit scialdi bonorif o
scialdi tardif?**

Chësc ne ie purtruep nia nsci.
Va mo n iede a plata 28 y va
ti do al auter ndize.

Partizion di lëures

Te vënies da plata 17 y pënses che dësse njinie ite na majon da noza te chëla che l vën a se l dé la fecundazion dla baibles?

Sci, ie rate che chëla fossa na bona idea. Ie spere che é n tof bon assé per la seniëures ajaches la baibles di chëifri magiascorza à n nés scialdi fin!

Ie feje donca na majon n pue' majera sota la scorza te chëla che fecundëie da n doi a cin' baibles. Da tlo se magerà la baibles ora tl lat i nsci tlamei portesc dla baibles. Te niscas da na pert mëteles pona ju i ueves.

Chësc ie bende bòncomper y n gran lëur – ënghe per mé. Dut chël che la baibles ciaunia ora dl lat mageles y digerësceles sota forma de na farina de fureda. Les va pona inò de zescul te si majon da noza se tulan pea la farina. Chësta possi ie daldò tò y tres dedora dal busc de fureda. Nosc cuatier dëssa pu resté for bel nèt.

Tla **majon da noza** se à la baibla ntant raidà y ie inò jita de zescul tl porte dla baibles per fé si ueves tla niscas da na pert.

Depò vala inò ora, se ëuta y – tu l es zënzauter bele ndevinà – va inò danora te si porte dla baibles per se rafé mo n toch inant.

Pu sci, ie me ncunforte. Mé, co ruvi pa ie shën pra na baibla?

Pënses'a che...

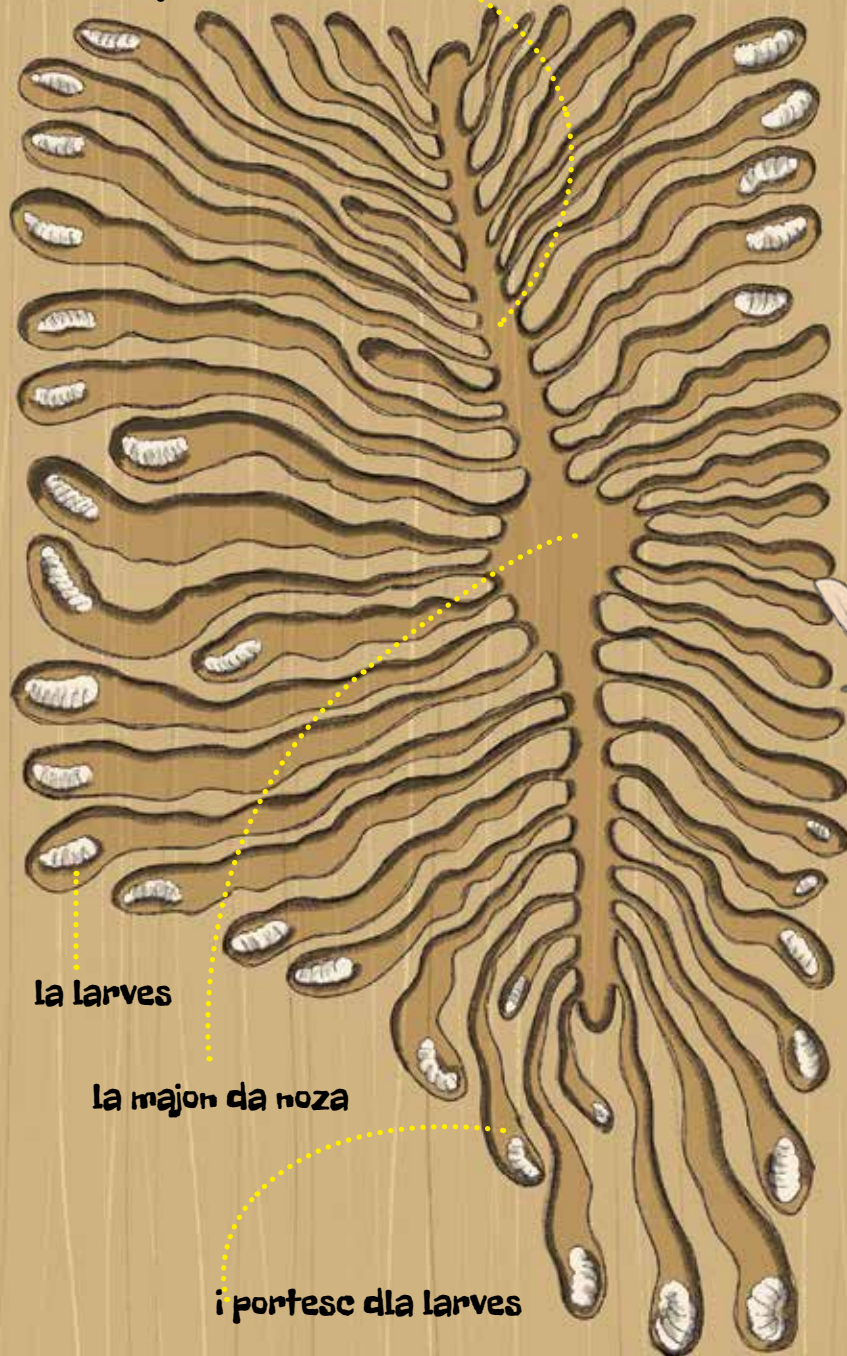
>> ... dassësse tatelné tan giut contra la scorza nchin che na baibla me aud y vën da mé?

Po liej inant a plata 19.

>> ... dassësse aspité nchin che na baibla passa per cajo? Po liej inant a plata 26.

>> ... dassësse dé ora na sustanza da tof che tira adalerch la baibles? Po liej inant a plata 20.

I porte dla baibles

la larves

la majon da noza

i portesc dla larves

**Te vënies da plata 11
y ies dla minonga che
dassessan cumbater
i uns contra i autri?**

I/La verdiabòsc èssa
zènzauter na drèta legrèza
sce l fossa nsci. Te ses pu:
canche doi se strita po se
la god l terzo. Ma no, tan
scèmpl ne iel nia. Va mé mo
n iede de reviers a plata 11
y pènsa do sce l ne fossa
povester nia na mièura
resposta.

**Te vënies da plata 19
y pènses che l fat
che se magion tres l
bosch ie dantaldut n
problem estetich?**

Pu bèn bèn, bel ne iel nia,
chèl muessen dé pro. Ma l
ne cialé nia ora bel chèl ne
ie nia l majer problem. Vati
ma do al auter ndize.

Te vënies da **plata 20**
y me es fat unì ora
dal busc de fureda.
Ajache ulan pu savèi
chi che ie responsabl
per ch'ista fuera...

Ahhh n pecalèn! L m'abina
te n aiet y riesc sons te si
vënter. Povester èssi dant
dassù te cunté velch de mi
nemics? Sauta inò a plata
20 y vati do al auter troi, sce
te ues salvé mi vita!

Unide duc! Fajon festa!

Te vënies da plata 8 y es tèut la dezijion che dësse me furé ite
tla pura de n pèc ruinà? **Sci, chësta ie na bona idea.**

Chësc lèn tofa che l ie na marueia. Canche sènte si tof scumënci
a julé ativamënter. Chësc ie sfadiëus y va purtrup mé bel plan. Ie ti
vede do al tof, canche me l pierde, joli desbiech y cële inò de localisé
l tof.

Finalmënter me ei giatà ora l lèn. Sci, l ie iust adrèt!

Cie che me nteressea dl lèn ie l strat dl lat. L lat ie l strat iust sota
la scorza. Ie me fore donca adum cun duc mi truep fredesc y truepa
surans tla scorza dl lèn. Chësc feji cun mi massaria da morder. Ie é
doi gramblins dessëura y doi gramblins dessot, che ie fac avisa a na
maniera che son bon de me ciaunië tres l lèn.

Cun la farina de fureda che vën a se l dé a magë giapa mi fredesc
y surans inò l messaje: "Tlo iel n bel lèn adatà per mé! Unide duc tlo
ca! Tlo iel na festa!!!"

Zeche ie de bujën che te sebes: ie ne son nia n tipo sulënt. Plu che
son y plu bel che me sà. Perchël ei legrëza sce l vën do y do adalerch
mo deplù de mi fredesc y surans per mëter man de furé. Deberieda
cuncuistons l lèn.

Sci, y po arjonji l strat dl lat.

Ce dëssi pa fé sën?

>> **Dëssi pa me jì a me ponder y paussé?**

Po liej inant a plata 10.

>> **Dëssi pa njinië ca dut per na baibla?**

Po liej inant a plata 17.

Se njinië ala noza

Te vënies da plata 16 y pënses che ie dassësse njinië ca dut per na baibla? Chël me plej.

Chël ie bën pensà! Te es rejon. Ie te é pu bele cuntà che ulësse me cruzië de giapé descendënc tan tosc che la va. Cun ti aiut ei pu bele tëut la dezijion plu mpurtanta: Ie é abinà n lën ntier tres chël che pudon se magë tres. Fam ne messerons a chësta maniera zënzauter nia se duré.

Perchël mëti sën man, do che me é magià tres n bel busc de fureda, de njinië mi noza.

Ma... cie dëssi pa perdrët njinië ca?

Pënses'a che dassësse...

- >> ... me njinië n ciulin? Mi baibles y mi pitli magiascorza uel pu avëi zeche da magë, no pa?
Sce te ies de chësta minonga, liej inant a plata 27.
- >> ... me njinië na majon ulache posse fecundé la baibles? Sce te ies dla minonga che chësc sibe drët, liej inant a plata 14.

Savëi da chëifri maladëc

Cie ie pa na majon da noza?

N ti dij “majon da noza” al chëul n pue' majer che l mandl dl chëifer dla scorza se njinia ite riesc do che l à furà tres l busc. Iló vëniel a se l dé la fecundazion dla baibla.

! Savëi da chëifri maladëc

La scorza

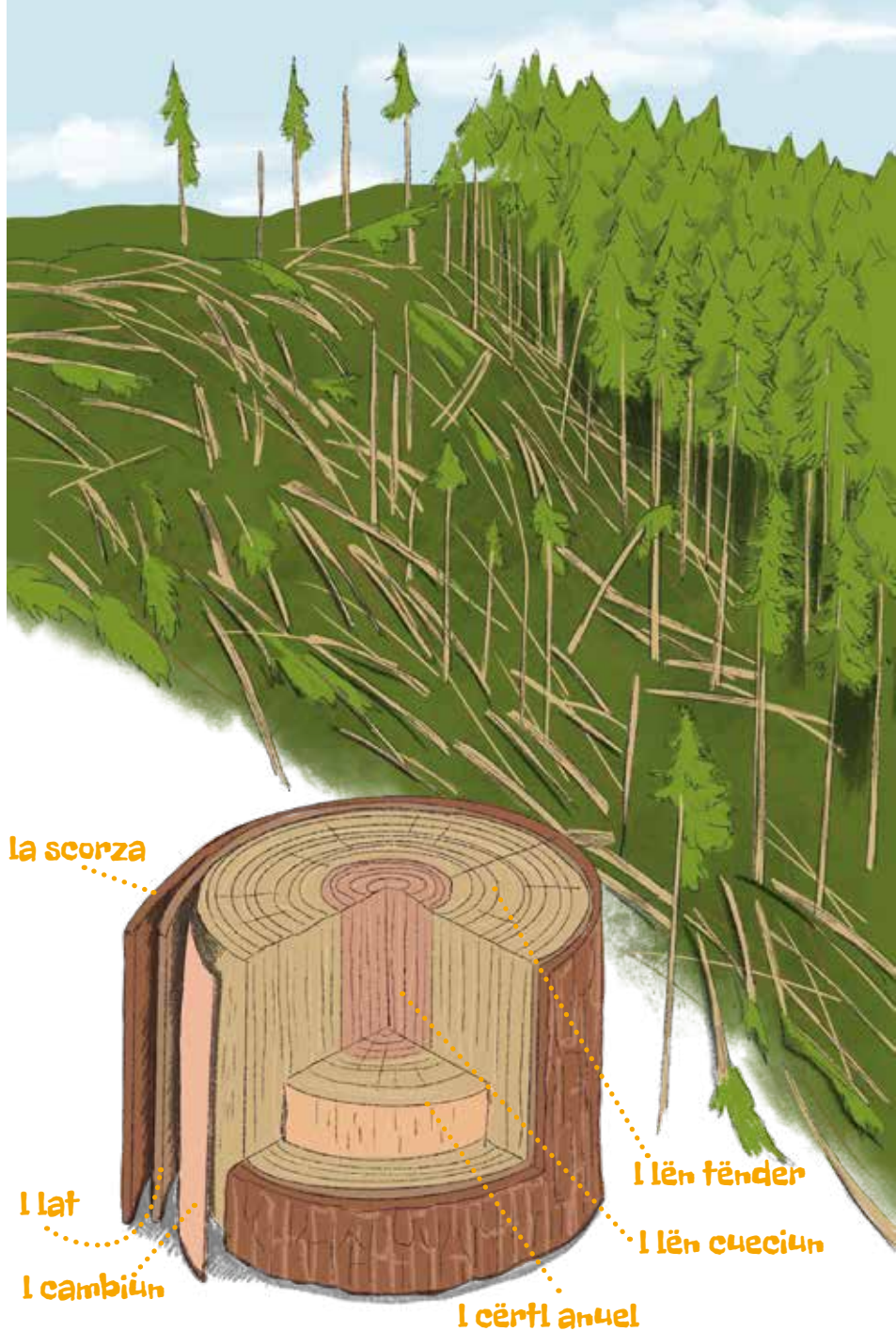
La scorza ie sciche na jupela che cuer l lën. La ie metuda adum da trëi strac.

La pert plu dedoravia dla **scorza** vën nce tlameda corch. La ie fata de pertes mortes ju dl strat tamez, tlamà **lat**, y la sustën y defënd l lën dal tēmp.

L lat mëina zucri dleghei tl'ëga dala plesces al'otra pertes dla pura – material de frabica acioche l lën posse crëscher. L lat ie for tēnder y tume.

La pert de lën tēnder vën nce tlameda ciantlin y ala pert de lën cueciun ti dijen nce duram o lën da miol. La doi pertes forma l xylem. Chësc trasporta l'ëga y la sustanzes de nurimënt dala ravises ala curona. L **cambiun** se cruzia che l lën crësce, l forma un ann zelules de lat nueves oravier y zelules de xylem nueves itevier.

Canche rujenon de scorza minons suvënz mé la pert dedoravia ma, coche on udù, iela metuda adum da de plu strac.

Ostro, l gran vënt VAIA!

Te vënies da plata 7 y te pënses che, pervia di tēmps estrems, se spand i magiascorza ora a na maniera estrema?

Y te es sambën inò rejon!

Scumencià à dut cun l gran vënt Vaia. Chësc ie stat n tēmp grove, sciche n **orcan**, che ie unit dal Mediteran d'autonn dl 2018. N drë temporal cun stries dal vënt y de gran jetes ova gaujà agajons y sturcià lëns. Nia mé tlo da nëus ma nce te d'autra pertes dla Talia, tla Francia, tla Croazia, tl'Austria y tla Svizera.

Ma chësc ne fova nia dut. De nuvëmber dl 2019 se àl pona purtà pro de gran neveres. Autramënter che pra Vaia, canche l fova unì tucà de gran sperses, univel šën ruinà lëns singui, un tlo y un iló. Per i lëures dl rumé su ulova chësc dî: l ne fova nia saurì ruvé permez ai lëns ruinei y i taië fova periculëus y cër. Oradechël ne fova i lëures per rumé su i danns de Vaia mo nianca finei.

Ti ani 2021 y 2022 ne ie po la cundizions meteorologiches per i lëns n generel nia states scialdi bones: insteies scialdi ciauc y invierns puech frëic. Te ses cie che chësc uel dî per nëus: l ie sta mënc da paravis y nëus on scumencià a se spander ora! L rest chël ses pu.

Šën vala inò de mëter n droa ti savëi da chëifer maladët. Ciuldi iel pa tan n spavënt sce nes magion bel plan tres i bòsc de nosc raions?

Sce te rates che...

>> ... l ie dantaldut n problem estetic (l ne cëla propi nia ora tan bel), po liej inant a plata 15.

>> ... l bosch à truepa funzioms mpurtantes y muessa perchël resté san, po liej inant a plata 26.

Te vënies da plata 14
y pënses che
dassësse tatelné tan
giut contra la scorza
nchin che na baibla
me aud y vën da mé?

Chësc ne juerà nia gran truep. La baibles di chëifri dla scorza ne se n fej nia scialdi dla fuera dl tatelné. Liej mo n iede a plata 14 coche son sta bon de me tré ca la jëunes de mi dejideres.

Savëi da
chëifri
maladëc

Orcans ie temporai scialdi stersc cun vënc che va a plu de 118 km al'ëura. Cun chësc slune possa l vënt fé de gran danns y nchinamei desravisé lëns.

**Te vënies da plata 13
y dijes che n chëifer
dla scorza vën latà
tl scumenciament de
si vita?**

Pu no no! Tlo rati messons
bën mo tlarì n valguna
cosses. Scebën che la
baibles di chëifri dla scorza
se cruzia cun amor de si
pitli – de dé lat ne ieles nia
bones. Sauta debota inò de
reviers a plata 12 y pënna do
mo n puech.

Cunsëies de Borix per s'ancunté:

Cunëscës'a l dit "Chësc
me puza"? le posse te di:
chësc ne vel nia mé per
i magiascorza. Per nes
ancunté messons tufé bon.

Ce fortuna! A d'ëila ti sà che é n bon tof!

Te vënies da plata 14 y te ies de chëla che ie dé ora na
sustanza da tof che tira adalerch la baibles? **Sci, chësta ie na
bona idea.**

Te es bën bele ntendù: per nëus chëifri dla scorza ie l tof scialdi
mportant. Aldò dl tof di lëns cunscidrons sce n lën ie bon per nëus o
no. Cun nosta sustanzas da tof trajons adalerch i autri mandli canche
on abinà n bon lën da nes ntané ite. Y te es bën jagà drèt: nce nosta
baibles vën trates adalerch tres sustanzas da tof.

le son fortunà. A doi baibles ti sà mi tof propri scialdi bon. le les
fecundëie tla majon da noza y ëiles se mèt riesc a lauré. Uni una
meterà tosc ju n 50 ueves, ntan che ie mantëne l cuatier bel nèt. le é
n drè not! Tresora iel mudli de farina de fureda nueves tla majon da
noza y ie muesse cialé de i mené alalergia.

Ma ncuei iel zeche de feter. Bele inò audi n tel smazé zebider.
Dassons'a cialé do de cie che l se trata?

Pënses'a che ...

**>> ... l fossa na bona idea jì ora dal busc per cialé do,
chi che fej ch'sta fuera? Po liej inant a plata 16.**

**>> ... l fossa miec resté ti portesc y se tenì plutosc dalonc
da ch'sc smazamënt? Po liej inant a plata 12.**

Borix d'ambra

Te vënies da plata 8 y es tëut la dezijion che dësse me furé ite tl ciuch de n bel pëc san?

Na stleta idea – almanco per mé. Ma datrai ne vala nia autramënter. Canche l ie massa chëifri ne iel nia assé lëns amalei. Per sëuraviver messons cuncuisté i pëces sani.

Ma i lëns sani se pera. I produj na reja tachëusa y nëus chëifri union slavatei ora, nosta massaria da bocia per magë taca adum y nëus nstësc union sàrei ite tla massa zaha. Sce n lën ie san iel de bujën de milesc de chëifri per l cuncuisté.

Nce ie reste ntrapulà tla reja tachëusa, ma cun la sustanzes da tof che dé ora chërdi mi fredesc y surans. Deberieda sarai dant o do boni de avëi la sëuravënta ënghe sun chësc lën.

Ie nstës ne puderé nia plu l udëi. Sce te ues me cunsenti n miëur destin sauta inò de reviers a plata 8 y chier n'autra resposta.

Savëi da chëifri maladëc

L'ambra

Cunëscës'a la pieres ghielices y tresudëntes? Chëles ne ie perdrët deguna pieres ma gotes de reja che ie diventedes dures. Sce te es fortuna posses giaté tel gotes de reja sun la spiages dl'Europa dl nord. Ma i insect che ie stluc ite laite à danz abù desfortuna.

**Te vënies da plata 11
y te ies dla minonga
che dassessan
marciadé?**

Te ses pu bel che nëus
chëifri dla scorza son
bendebò maladèc, ma n dré
marciadoz va bën mpo sëura
nosta capaziteies ora. Cun l
rujené se stentons. Scebën
che...

Te lecordes'a coche
comunicon danter nëus?

Sauta ma mo n iede de
reviers a plata 11 y cëla
do sce l fossa povester na
miëura soluzion.

L miëur tēmp per julé ora

Te vënies da plata 10 y te es lecurdà drët.

Nëus on de bujën de n bon tēmp ciaut y sut per pudëi julé ora. La
rejon ciuldi che chësc ie nsci, ie lieda al fat che se nuzon dla termica
per nes muever. Nëus son propi superstars, ma a dì l'aurità nia propi
de bon juladëures. Sce me nmage de messëi julé cun mi eles
dlecates danter milions de pitla gotes de plueia me fej bel rie. Po
resti plu gën a sosta tl sut sota mi scorza.

Te vëijes: a mi me sal l plu bel canche l ie ciaut y siëtut. Ma la gran
dumanda ie: ce rates'a che feje d'inviern?

>> Sce te ues savëi chësc po sauta mé a plata 28.

Puzé deberieda

Te vënies da plata 11 y pënse che dassessan menadrë scumencé a puzé?

Bingo! Te es ndevinà. O es'a cumbinà sciche l toca dut cie che te es bele mparà? Po ies propi n chëifer maladët!

A uni maniera es rejon. Sce l vën massa plën tl lën scumencions a puzé. Dajon ora na sustanza che pera demez i autri mëmbri de nosta spezia. Canche nosc fredesc y nosta surans tofa chësta sustanza ti passa la ueia de sté te chësc lën y i se n jola inant per crì n cuatier neuf.

Ma datrai ne joa dut l puz nia y te chësc cajo ons mo n mitl che buta. Cun l'elitres, l'eles dessëura, sons nëus boni de fé na fuera de crazamënt che ie scialdi zebidra per i mëmbri de nosta spezia. Al plu tert sën, se n joli pa propi demez.

N'avëi tëma, per té ne ie ch'ista fuera nia da audì. Te posses mpo unì a te relassé tl bosch. Nce nosc puz ne te disturberà nia.

Ma l ie zeche che te disturberà povester unfat coche l disturba nëus. Udëi sce é rejon:

Nes disturbel pa tramedoi...

>> ... sce l pluev truep d'instà? Po liej inant a plata 10.

>> ... che i lëns da odla tl bosch devënta rosc y burc?

Po liej inant a plata 28.

Te vënies da plata 25
y pënse che
dassessan se jì a se
ponder y paussé y
nes goder l rest dl
instà?

Tan saurì ne iel nia. Plu o manco n terzo de nëus fej propi chësc. Ma miano ie!

Sautes'a cun mé de reviers a plata 11 a udëi cie che suzed sce ie y mi baibles fajon mo na cueda de descendënc?

**Te vënies da plata 10
y te pënse che ne
pudon niajulé ora
da bur' tēmp ajache
l nes se mancia
l polese per tenì
l'ombrela?**

Te fejes pert dla lia di chëifri
dala matades, no pa? Fé
debota n saut de reviers a
plata 10 y pënse mo n iede
do.

Chëifer dala matades

Inuem latin: lps locis

Defujion: dlonch ulache l ie
jënt, dantaldut tla scoles.

Sotspezia: l casperle dla tlas

Dal uef ala larva

Te vënies da plata 13 y dijes che la vita de n magiascorza
scumëncia sciche uef?

Sambën che te es rejon.

Sce te ies a una te conti coche la prima enes de n chëifer dla scorza
cëla ora.

La baibla fej n 50-80 ueves te de pitli chëui nluegei da la pertes tl
porte dla baibles.

Do una nchin doi enes vëniel ora la **larves** jëunes zënza giames.
Les se magia ora tres l **lat** n troi che pëia via desbiech dal **porte dla
baibles** lascian do ëiles n porte, l porte dla larves, che devënta for plu
lerch ajache les crësc y devënta for plu grosses. Śën se formel l motif
pervia de chël che nëus chëifri tipografs on giapà nosc bel inuem.

Te trëi nchina sies enes pierd la larves trëi iedesc la pel, pona
devënteles **popes** tla cuna dla popes. L dura mo n iede n valgun dis
po vëniel ora l chëifer fat y finà. L ie mo ghielic y resta n doi enes te
si porte per se magë ite acioche l posse madurì. Pona se magel tres la
scorza ora per se n julé demez y crì n lën nuef.

Ntan l tēmp de cueda cëla la baibla di chëfri tipografs scialdi bën
sun si larves. La se cruzia che i portesc reste nëc dala farina de fureda
y perchël vala for inò de reviers tla majon da noza; l mandl se cruzia
de tò y tres la farina de fureda tres l busc de fureda y frabica – sce l
ie de bujën – bujes d'ariazion acioche l tume posse sustenì la bona
furmazion de n fonch che nes juda a secudië la cueda. Do che la
larves se à trasfurmà te popes se n va i genitores suvënz dal sistem
de cueda metan ju nzaul d'auter na cueda nueva.

Da canche i ueves ie unic metui ju nchin che l chëifer se chier ora n
lën nuef passel plu o manco da sies nchin ot enes.

Bèn po. Mi descendënc y descendëntes se à sën trasfurmà te popes y l me sà inò n pue' da stufé. Cie me cunsièies'a de fé?

Dëssa pa mi baibles y ie ...

>>... paussé y nes lascé savëi bel per l rest dl instà?

Po liej inant a plata 23.

>> ... mo fé na cueda de ueves? Po liej inant a plata 11.

Savëi da chëifri maladëc

Cie ie pa la metamorfosa?

La parola **metamorfosa** vën dal grech y uel di "**trasfurmazion**" o "mudamënt".

L cërtl de vita di vestri vivënc che fej pea na metamorfosa ntiera ie de trëi fases. Dal uef vënìel ora la larva (o giata da fol). La larva devënta na popa y dala popa vënìel ora l inset finà.

Dumanda per chëifri maladëc

Cunëscës'a mo d'autri tieres che fej pea na metamorfosa?

Te vënies da plata 14
y pënses che dësse
aspité che l passe
per cajo na baibla?

Ne possi pa propi fé nia
aciocche chësc suzede bën?
Co dësso pa la baibles savëi
che son tlo? Chier ma mo n
pue' a plata 14 sce te giates
ora n ndize! No che reste
sëul ala fin!

Te vënies da plata 19 y te pënses che la defujon di chëfri dla
scorza ie na cossa scialdi negativa dantaldut ajache l bosch à truepa
funzions mpurtantes. **Chësc ie drët defin.**

L bosch pieta
gheneda y pesc.

L bosch à la fazion
de n gran resservar
dal'ega y l se cruzia
che la prezipitazions
arsësce ju bel plan
tl fonz.

L filtra la
prezipitazions y nsci
giapons de bona
ega da beber.

L bosch ie sciche
n mplant de
climatisazion. Chël
te ntëndes l miec
sce te ves tl bosch
d'instà. Iló iel pona
bel frësch.

L bosch filtra dal'aria i
stueps fins y i gasc. L nëta
l'aria che adurvon per tré
l fla. Pra la fotosintesa
vëniel oradechël
produjà ossigen.
Chësc ruva tl'aria
che nëus trajon ite.

L bosch - prutezion y ressorsa

L bosch ne ie nia mé mpurtant per nêus chëifri dla scorza, ma ënghe per la jënt y per d'autri tieres. Percie? Chël te diji sën te n valgun tesć curc.

**L leniam ie n material
naturel che possa
unì adurvà a truepa
manieres y che crësc
for inò do. Che l bosch
reste san, ie perchël n
fator economich de gran
mpurtanza.**

**L bosch ie l
raion de vita
de truepiscima
plantes y sortes
de tieres.**

**L bosch à na
funzion de
prutezion
mpurtanta. L tèn
adum l terac y
fej a na maniera
che l ne vënie nia
tan riesc slavatà
ora dal'ega y sufà
demez dal vënt.
Da mont su vënie l
nce leprò la defendura
contra la levines.**

*Pu sambën, sce pënsa
do plu avisa, ne iel danz nia iust tan
bon che l mor ju tres nosta atività strisces
ntieres de bosch.*

*Hm... Ma co ti tlarësci pa chësc a mi fredesc y
surans? Ses'a cie? Ntan che pënsa do me magi na
piculëza. Ajache chësc lat de pëc ie pu tan zeche
de bon...*

Liej inant a plata 29.

**Te vënies da plata 17
y pënses che
dassësse njinie ite n
ciulin dala farines?**

De gra che te cruzies tan
de mi baibles y descendënc,
ma l festide che te es ne
muessa propi nia vester.

Nosc ciulin dala farines
ie n lën ntier. Perchël ne
muessi nia me cruzië de
mëter da na pert mo d'autra
maiadives. Sauta debota
mo n iede a plata 17 y tol
n'autra dezijion.

Te vënies da **plata 23**
y pënses che, coche
a ti, me sal nce a mi
da dessené che i lëns
da odla devënta rose
y bure?

Mbën, tlo muessi te di de
no. Te va pa sun i nierves na
carota cun la piza magëda
via? O na panuedla de sorch
rafeda ju? Ala medema
maniera nes sàl unfat sce n
lën che arbandunon ie mort
ju. Nëus se on nuri d'ël y on
trat su laite nosc pitli. L ie
sta per nëus na bona coa. Y
sën jons mefun a nes crì n
lën nuef. Sauta de reviers a
plata 23 y chier ora l'autra
resposta.

Savëi da chëifri maladëc

Cie uel pa di vester n tier
eteroterm o dal sanch frëit?

Pra tieres eterotermes
depënd la temperatura dl
corp dala temperatura dl
ambient ntëurvia. I inset, ma
nce i amfibs y i retii, ie tieres
dal sanch frëit.

Cie fej pa n magiascorza d'inviern?

Te ies sautà flo ca da **plata 22**.

Te es bele ntendù che a mi me sal plu bel canche l ie bon ciaut y
l ne pluev nia. Ma l ne ie nia nsci che d'inviern fossi da mené picia.
Canche i dis vën plu curc y la lum dl surëdl scumëncia a se ndebli
me chiri n cuatier da d'inviern. Chël possa vester sota la scorza de mi
lën ma nce pra la ravises de n lën o tla sterduda sun fonz. Iló me peri
dala temperatures basses.

Ie son n tier **eteroterm**. Canche l vën frëit dedora vën nce mi corp
frëit y ie ne me mueve nia plu. Mi corp scumëncia pona a produjer na
sustanza antidlacia. L se trata de na sort de zucher. De jené, canche
l ie l plu frëit, n iel deplù che for te mi corp. Nsci ne possa nianca
temperatures sota i -25° C me danejë. Tan cool, chetù?

Tlo iel sën inò na dumanda per chëifri maladëc.

*Percie possel pa vester periculëus per mé sce l dlacia bele
abenëura da d'autonn o scialdi tert da d'ansciuda?*

>> ... ajache mi sustanza antidlacia ne à te chël tëm mo
nia arjont la cunzentrazion mascima y perchël ne sons nia
stravardà assé dal frëit. Sce te ies dla minonga che chësc
sibe drët, liej inant a **plata 7**.

>> ... ajache la popolazion di chëifri da furmia crësc pona
dassënn y nsci giapi massa cuncurënza tl magë y chël ie
danz stlet. Sce te ies dla minonga che chësc sibe drët po liej
inant a **plata 13**.

Y šën pa?

les'a sautà flo ca da plata 27?

Šën va nosc viac tosc a piz. le spere bën che te ebes ntendù che ne son no valënt y no rie. Rie y valënt ie paroles che me ie fulestieres. le son bel scëmpl mé Borix: n tier cun na ncëria specifica tl **sistem ecologic** dl bosch.

Pu eh, zeche possi bën dé pro: ie son n magëder. Sce l ie truep da magë po magi mefun. Y pervia che l magë me dà tan d'energia me multiplichei mefun ënghe bendebo a slune.

le capësce bën che per n valguna persones po' chësc vester ncomper y che les uel perchël me scunjaré cun si sies a motor y si mascins pesoces. Ma chësc da sël ne sarà nia assé. Pënsa do nstës cie che messëssa dut suzeder acioche l fossa manco chëifri dla scorza. Fé na crëusc, la soluzion ie sun la plata che vën.

Nsci manacions de cherpé:

La soluzion ie a plata 30.

- ☐ ... i lëns morc nfestei dal magiascorza vën menei ora dl bosch
- ☐ ... insteies da plueia
- ☐ ... dlacedes tert da d'ansciuda y abenëura da d'autonn
- ☐ ... mitli per cumbater insec danejënc
- ☐ ... mandënes n nvit da n auter paesc cun truep pëces
- ☐ ... insteies fiersc y siëuc

Te vënies da **plata 7** y pënses che nëus on pudù nes multipliché tan dassënn ajache i pecalëns ie belau morc ora y che perchël ons perdù n nemich mpurtant?

Chël ne ie nia vëira. Dut auter. Pervia che son tan trueps iel nchinamei deplù pecalëns. Lecordete chësta nfirmazion. Te puderes mo n iede l'adurvé. Ma šën sauta de reviers a plata 7 y vati do al auter ndize.

Savëi da chëifri maladëc

N **sistem ecologic** ie na cumenanza de plantes y tieres te na luegia specifica.

! Savëi da chëifri maladëc

I chëifri dla scorza vën
plu o manco n ann vedli.
Vel' ejempler singul possa
sëuraviver n segundo
inviern, ma chël ie na
ezezion.

Èura de tò cumià

Nia da crëier che son bele ruvei al'ultima plata de nosc pitl liber.
Ie ësse pu mo tan da te cunté. Sce te ues mo savëi deplù rejona
cun i/la verdiabòsc o chier tl Internet do mé.

Ie ulësse te rengrazië che te me es judà pra duta la dezijions.
Zënza té ne ëssi bën nia sëuravivù chësc ann.

Y sën muessi... aspjeta ma, sëntes'a ënghe tu n tel cër bon tof?
Chësc ie pu n tof particular... ah, ce gudimënt! N pëc! Ie... ëh...
präibel perdona! Iel pa per té unfat sce vede sën a me maië zeche?

A mi me brontla bele l magon.

*S'udon!
Ti Borix*

Nsci manacions de cherpé:
La soluzion de plata 29.

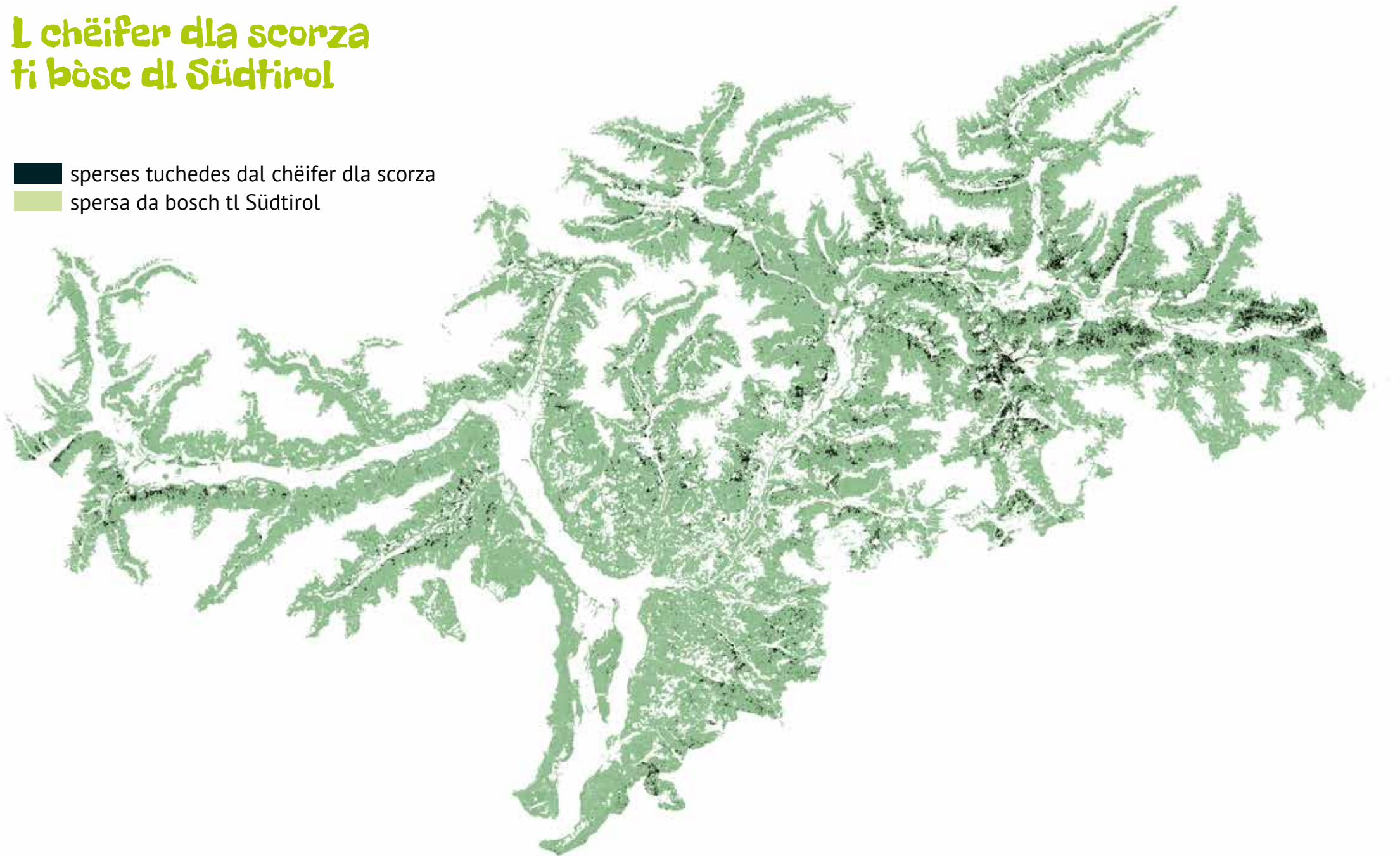
- ☒ ... i lëns morc nfestei dal magiascorza
vën menei ora dl bosch
- ☒ ... insteies da plueia
- ☒ ... dlacedes tert da d'ansciuda y
abenëura da d'autonn
- ☐ ... mitli per cumbater insec danejënc
- ☐ ... mandënes n nvit da n auter
paesc cun truep pëces
- ☐ ... insteies fiersc y siëuc

L chëifer dla scorza ti bòsc dl Südtirol

- sperses tuchedes dal chëifer dla scorza
- spersa da bosch tl Südtirol

natureOffice.com/IT-719-NMIMCBKU

IMPRESSUM:

© 2024 Ajentura per la Stampa y la comunicazion

Dat ora da: Provinzia autonoma de Bulsan - Südtirol

Acumpaniamënt dl cuntenut: Repartizion Servisc Furestel

Test y cunzet: Heidi Troi, www.heiditroikinderbuch.com

Ilustrazions y grafica: Renate Felderer, www.tintenheld.eu

Traduzions: Ufize Cuestions linguistiches

Stampa y liadura: Fotolito Varesco GmbH

AUTONOME PROVINZ
BOZEN - SÜDTIROL

PROVINCIA AUTONOMA
DI BOLZANO - ALTO ADIGE

PROVINCIA AUTONOMA DE BULSAN - SÜDTIROL

L chëifer dla scorza jola adalerch

Percie iel pa mort tan de lëns?
Ciuldì cëla pa i bòsc ora tan ncherscëui?
Percie vëniel pa taià tan de lëns?

**N pitl liber interatif cun material
d'acumpaniamënt sun la tematica
dl chëifer dla scorza.**

L **chëifer dla scorza** ie n tema che fej pensé do pitli y granc.
Ma ciuna ie pa si funzion tl **ecosistem**?
Ciuldì àl pa pudù se spander ora tan che dlonch
tl Südtirol y cie possen pa **fé de contra**?

L pitl liber “Borix, l chëifer dla scorza”, tol
pea i mutons y la mutans a fé n **viac interatif**
n cont dla tematica dl chëifer dla scorza.
I jëuni y la jëunes che liej acumpanieia l pitl
Borix **per n ann** alalongia mparan a na maniera
lesiera y deletëula cosses nteressantes ti judan
nsci **te si dezijions**.

